

KITEKINTÉS

NAGYVÁROSI KÖNYVTÁRAK AZ USA-BAN

Egy tanulmányút tapasztalatai

KISS JENŐ

1982-ben 15 543 (központi és fiók) közművelődési könyvtár működött az Egyesült Államokban, a mozgókönyvtárak megállóhelyeit és a letéteket is számítva összesen 70 854 szolgálati hellyel. (Énnél frissebb adatok ma sincsenek.)¹ Az összes közművelődési könyvtár 12%-a, 1712 intézmény működik félmilliónál nagyobb lélekszámú településen. Az egész országban 63 ötszázezernél nagyobb lakosú városban működik központi könyvtár. 1985 szeptemberében tett egy hónapos tanulmányutam során ezek közül 10-et (ez csak 8 várost jelent mert New Yorkban három könyvtári rendszer működik három központi könyvtárral) láttam és ugyanazon városokban még 10 fiókkönyvtárt. A meglátogatott városok a következők: Baltimore, Cleveland, Chicago, St. Louis, San Francisco, Dallas, Philadelphia és New York. Ez utóbbi helyen mindhárom központi könyvtárt (New York, Brooklyn, Queens) meglátogattam. Tapasztalataim tehát elsősorban a nagyvárosi közművelődési könyvtárakra érvényesek. Az összes közművelődési könyvtár 61%-a (9 459 intézmény) szolgál 50 000-nél kisebb lakosságú települést, de közülük én mindössze kettőt láttam, azok sem igazi kistelepülésen, hanem a nagyvárosok elővárosában működnek.

A könyvtárak fenntartása

Az USA-ban 1984-ben 2,3 milliárd dollárt fordítottak a közművelődési könyvtárak fenntartására. Ennek 79,2%-át helyi, 7,7%-át állami, 3,7%-át szövetségi forrásból fedezték. Egyéb forrásból (alapítvány, saját bevétel, stb.) származik a fenntartási költségek 9,3%-a. A legfontosabb tehát a helyi (városi, községi) hozzájárulás, amely lényegében adókból származik. Mivel ennek mértéke a helyi döntéshozóktól függ, de nagyságát a település gazdasági fejlettsége is meghatározza, az általánosan jó színvonalú könyvtári ellátáson belül jelentős különbségek adódnak: Baltimore-ben például 30, Clevelandban 29, Chicagóban 11, Contra Costa megyében 9 dollár könyvtári kiadás jut évente egy lakosra. Az ilyen különbségek magyarázzák, hogy például Chicago évtizedek óta nem tudja átalakítani a könyvtári célra vásárolt áruházépületet (központi könyvtárának egy toronyépület 11. és 12. emeletén bérelt helyet), Dallas viszont az elmúlt években 32 millió dollárért épített fényűző új könyvtárpalotát.

A hetvenes évek végének átmeneti visszaesése, majd a nyolcvanas évek elejének stagnálása után az amerikai közművelődési könyvtárak újra felfelé ívelő szakaszba jutottak. Ahogy növekszik a rendelkezésükre bocsátott pénz (Brooklynban 1984/85-ben 24%-al

több jutott könyvre, 31%-al több gyermekkönyvre, mint a megelőző pénzügyi évben, Queens Boroughban 1983/84-ben 1,1 millió dollárral növelte a város a költségvetéshez való hozzájárulást) a könyvtárak visszaszerzik korábbi pozícióikat. A szűk években bezárt fiókokat újra nyitják, a nyitvatartási időt növelik.

Az amerikai közművelődési könyvtárak a mi fogalmaink szerint igen gazdag intézmények. New Yorkban 54,1 Brooklynban 31,3, Quenns Boroughban 28,3, Philadelphiában 36,7 Clevelandben 21,3, Baltimoreben 13,3, Dallasban 9,5, St. Louisban 7,8 millió dollár az éves költségvetés.² Ezzel – viszonylagosan nagy szabadsággal – az intézmény igazgatója gazdálkodik, munkájának ez teszi ki a legnagyobb részét. Őt közvetlenül az igazgatói testület (board) ellenőrzi. A testület beleszólási joga szinte városonként változik, de mindenütt az adófizetők, a város lakossága, a használók képviselője.

A könyvtárak költségvetésének 52,4%-át fordítják bérekre, 15%-át állománygyarapításra, és mindössze 1,7%-át számítógépekkel kapcsolatos költségekre. Ez utóbbit (amely országos átlag) nemcsak a számítógépek viszonylagosan alacsony ára, hanem az is magyarázza, hogy míg a nagyvárosok könyvtáraiban általános a számítógépes feltárás, visszakeresés és tájékoztatás, a nagyszámú kisebb könyvtárban még nem vált általánossá a számítógép.

A gyűjtemények és feltárásuk

A felsorolt nagyvárosi könyvtárak a klasszikus amerikai public library-k. Hatalmas tekintélyt parancsoló, a művelődés fontosságát hangsúlyozó márványpaloták a város főterén vagy annak közelében. Legtöbbjük – kivétel a hároméves dallasi és az 1941-ben épült brooklyni könyvtár – a múlt század végén, vagy századunk elején épült. Gyakran klasszikus épületek másolatai. A chicagói Városi Könyvtár régi székházán – ma a könyvtár egy részét, a művészeti és humán jellegű szakrészlegeket tartalmazza és kulturális centrumként szolgál – például megtalálható a velencei Doge palota, a firenzei Palazzo Vecchio és az athéni Akropolis egy-egy részlete, a philadelphiai városi könyvtár épülete a párizsi tengerészeti minisztérium épületének másolata. Az épületek kívül-belül klasszikusoktól vett, az olvasás, a művelődés fontosságát hangsúlyozó idézetekkel, híres nyomdászok jelvényeivel díszítettek.

Állományuk egyenként is több millió kötet és a városi központi könyvtári feladat mellett szinte mindegyikük ellát más funkciót is. Így például a baltimorei Enoch Pratt Könyvtár egyúttal Maryland állam nemzeti könyvtára is, a chicagói városi könyvtár az USA egyik kötelezpéldányjogú könyvtára, New Yorkban a központi könyvtár kifejezetten a kutatást szolgáló, 25 millió állományi egységet számláló tudományos gyűjteménnyé alakult az évtizedek során. Valamennyi különgyűjteményként őrzi és használatba is adja a kormányzati (szövetségi, állami, helyi) kiadványokat. Az évtizedek során a legnagyobb városi könyvtárak hatalmas, nagyértékű gyűjteményeket vásároltak, örököltek és ezek révén ma az USA és a világ leggazdagabb könyvtári gyűjteményei közé tartoznak. Így például a Free Library of Philadelphia hatalmas Edwin Fleischer kottagyűjteménye az egész világra kölcsönöz nehezen hozzáférhető kottákat a zenekari muzsika területéről. Ugyanennek a

könyvtárnak USA szerte híres a színháztörténeti gyűjteménye. Itt és a clevelandi városi könyvtárban gazdag ritkasággyűjtemény van melyben az ókori agyagtábláktól kezdve, a középkori kódexeken át a művészi kivitelű sakk-készletekig minden megtalálható. A clevelandi városi könyvtár fotógyűjteménye 200 000 darabot tartalmaz.

A helyismereti, helytörténeti gyűjtemény minden városi könyvtárnak szerves része. A gyűjtés határai kevésbé merevek mint nálunk. A dallasi könyvtár Dallas/Texas részlegében a navajo-indián szőnyegkollekció épp úgy megtalálható, mint a különféle díszes coltok gazdag gyűjteménye. Ugyanitt oral history felvételek egészítik ki a helytörténeti gyűjteményt. Ez a divatos dokumentációs módszer magnószalagon rögzíti a régi idők szemtanuinak, „egyszerű embereknek” az emlékeit, majd írásba is átteszik és úgy őrzik. Elmondásuk szerint nemcsak a kevés írott forrás pótlására fontos, de nagyon elevenné teszi a történelem iskolai oktatását is. A san franciscói városi könyvtár helytörténeti gyűjteménye is inkább múzeumra emlékeztet, mint a mi helytörténeti gyűjteményeinkre. A St. Louis-i városi könyvtárban nemcsak az USA-ban 1800 óta tartott népszámlálások teljes anyag van meg mikrofilmen (ez valamennyi nagykönyvtárban megtalálható), hanem a Missisipin a múlt században közlekedett hajók utaslistái is.

A nyomtatott dokumentumok mellett mindenütt általános a hanglemez, a hangszalag, a 8 és 16 mm-es mozgófilm, újabban a compact disc és a videokazetta gyűjtése.

Mindenütt – a szolgált lakosság etnikai összetételének megfelelően – gondosan gyűjtik a nem angol nyelvű irodalmat. Ez legtöbbször – a sok latinamerikai bevándorló miatt – spanyolnyelvű, de a clevelandi városi könyvtár idegennyelvű gyűjteményében (a bejáratnál Petőfi Sándor mellszobra!) 30 nyelven található irodalom, a New York-i Donnel Könyvtárban 80 nyelven 100 000 kötetes az idegen nyelvű gyűjtemény. Mindenütt, ahol magyar lakosság van, természetesen található magyar nyelvű irodalom.

E könyvtárak belső elrendezése kivétel nélkül szakrészleges, ez a megoldás innen (Chicago, 1893) indult a múlt század végén. Ekkora gyűjteményeket, a szabad hozzáférhetést is feltételezve nem is lehetne más módon használatba adni. A méreteket jól érzékelteti, hogy például a philadelphiai központi könyvtárban az ún. popular library (általános részleg) 150 000 kötetes. Bár a szakrészlegek nem egy sémára húzottak, a Queens Borough-i könyvtár csoportosítása jól érzékelteti, hogy milyen szakrészlegek vannak.³ Itt a következők:

1. Művészet és zene (máshol ez két külön csoport)
2. Gyermekrészleg (12 éves korig)
3. Fiatal felnőttek részlege (12–18 éves korig. Másutt ilyen csoport ritkán van)
4. Filmrészleg (itt van a video is)
5. Nyelv és irodalom (szépirodalom és nyelvkönyv 70, hanglemez 25 idegen nyelven)
6. Helytörténet (sokhelyütt ez a történelem része)
7. Folyóirat és dokumentum gyűjtemény (a kormányzati dokumentumokat is itt adják használatba)
8. Általános részleg (öregbetűs könyvek és kölcsönözhető folyóiratok is. Elrendezés szerzői betűrendben és néhány tematikus csoport: kísérthistóriák, western, sci-fi)

9. Természettudomány és műszaki irodalom (ebben a könyvtárban itt van az ún. business gyűjtemény is, de a legtöbb helyen ez külön szak, Brooklynban és Philadelphiában pedig külön fiókkönyvtár)
10. Társadalomtudományok
11. Történelem, utazás, életrajz.

A csoportosítás a fenti megjegyzéseknek megfelelően, illetve a könyvtár gyűjteményeitől függően módosul.

A meglátogatott könyvtárakban a feltárás kivétel nélkül számítógéppel történik (kettő kivételével a kölcsönzés nyilvántartása is), katalógusuk COM technikájú, vagy online módon működik. A legtöbb használja az OCLC szolgáltatásait, tagja a rendszernek.

Clevelandben a számítógépre való áttérés eredményeképpen 10 év alatt 650-ről 450-re csökkent a létszám, a feldolgozás sokkal gyorsabbá vált (az online katalóguson valamennyi fiókban és a központ valamennyi osztályán, sőt a városkörnyék könyvtáraiban előbb jelenik meg a címléírás, mint ahogy a könyv a polcra jut) és míg korábban dollárokban, most centekben mérik a feldolgozás kötetenkénti költségeit és melleleg, a nagyméretű cédulakatalógusok megszüntetésével, tekintélyes mennyiségű helyet is nyertek.

Szolgáltatások és igénybevétel

USA-beli társintézményeink hosszabb ideig és többféle szolgáltatással állnak a közönség rendelkezésére, mint a mi közművelődési könyvtáraink. A nyitvatartási idő a központi könyvtárban heti 64–68, a fiókkönyvtárakban heti 25–60 óra között váltakozik. Összehasonlításul: a FSZEK központi könyvtárában 56, a hálózatban 6–52 óra a heti nyitvatartás. Az amerikai könyvtárak a hét minden napján nyitva vannak, szombaton rövidebb ideig, mint a többi hétköznapokon és vasárnap is – délután!

A közművelődési könyvtár használata a város területén lakó, ott dolgozó vagy tanuló polgárok számára ingyenes és minden formaságtól, megkötöttségtől mentes (még kötelező ruhatár sincs, az olvasók szatyrokkal, táskákkal, sőt bevásárló-kocsikkal közlekednek a szabadpolcok között). A beiratkozni szándékozónak mindössze személyazonosságát kell igazolni például a gépkocsiveetői jogosítvánnyal és máris használhatja a könyvtárat, kölcsönözhet is. (Itt jegyzem meg, hogy a városi könyvtárban – a beiratkozásnál – a polgár kérheti felvételét a szavazói névjegyzékbe és ugyanott az időskorúak kedvezményes autóbuszbérlete is kiváltható.) Akik nem tartoznak a fenti három kategória valamelyikébe, évi 15–25 \$ közötti használati díjat fizetnek. Az olvasójegyet kölcsönösen „elismerik” a város és a városkörnyék közművelődési könyvtárai, vagy például Kaliforniában az öböl menti könyvtári együttműködési szervezetben (BALIS = Bay Area Library and Information System) a résztvevő könyvtárak. A nagy egyetemek (pl. New Yorkban a Columbia, Philadelphiában az University of Pennsylvania) hallgatói az egyetemi könyvtári olvasójeggyel a városi könyvtárat is használhatják.

A városi hálózatban – sőt Clevelandben kölcsönösségi alapon a várost körülvevő megye könyvtáaira is vonatkozik ez a lehetőség – az egyik fiókban kölcsönzött könyvet bármely másikban is visszaadhatja az olvasó. A késedelmi díj általában napi 5 cent köteten-

ként, de a gyermekektől és a nyugdíjasoktól ezt nem kérik. Hasznos – és népszerűvé vált – ötlet, hogy minden könyvtár kapujában van olyan láda, vagy legalább bedobónyítás, ahová az olvasók a zár tartás idején is bedobhatják a visszahozott könyvet (a hanglemezt nem), Clevelandben pedig „drive in”, tehát olyan bedobónyítás, hogy használatához ki sem kell szállni az autóból.

A hagyományos szolgáltatások (könyvek, folyóiratok, újságok és hangrögzítések helyben használata, könyvek és hangmez valamint hangkasszéták kölcsönzése) mellett majdnem mindenütt van film (8 és 16 mm-es), és videokölcsönzés. Az amerikai közművelődési könyvtárak 87%-a gyűjti a videokasszétákat és 91%-uk kölcsönzi is. A kölcsönzést a könyvtárak 29%-a térítéshez köti, Chicagóban például 2 \$ naponta a videokölcsönzés díja és hasonló mértékű (2–3 \$) máshol is ahol nem ingyenes. A videokölcsönzést általában életkorhoz kötik, csak 18 évesnél idősebbek kölcsönözhetnek, egy olvasójegyre maximum 2 kazettát, 2–3 munkanapra. A kölcsönzött kazettákat nem szabad nyilvánosan vetíteni. Ezt annyira komolyan veszik, hogy a könyvtárban nincs az olvasók által használható lejátszó készülék, mert az is nyilvános vetítésnek minősülne. A hangfelvételek használatba adásának legelterjedtebb módja a kölcsönzés. Ehhez nyilván az is hozzájárul, hogy a háztartások 38%-ában van videokészülék, lemezjátszó és magnetofon pedig gyakorlatilag mindegyikben.⁴

A tájékoztató szolgálat hagyományosan erős oldala az amerikai közművelődési könyvtáraknak. Az ún. közhasznú információs szolgálat az utóbbi években minden könyvtárban meghonosodott, igen széleskörű és nálunk szinte elképzelhetetlen témákra is kiterjed (Chicagóban például meghatározott időben macska és kutyatartók kaphatnak szakszerű tanácsot kedvenceik ápolásához). Az ilyen „különlegességeket” nem számítva elsősorban fogyasztási, lakás, egészségügyi és szakképzési kérdésekben adnak felvilágosítást; tisztázzák az érdeklődő problémáját és megfelelő hivatalhoz irányítják őket. A könyvtárakat fenntartó városi tanács olyan helynek is tekinti azt, ahol a közigazgatás közölnivalóival elérheti az állampolgárokat, a könyvtárosok pedig tudatában vannak a könyvtár nyújtotta tájékoztatói lehetőségeknek. Ehhez persze a tájékoztatásban használható kézikönyveknek és dokumentációs összeállításoknak szinte minden képzeletet meghaladó bősége is rendelkezésre áll.

Ez a gazdag kézikönyvanyag teszi lehetővé a telefonon adott ténybeli tájékoztatást is, amely már régóta létezik, de az utóbbi években vált általánossá az amerikai könyvtárakban. Chicagóban 3, St. Louisban és Queens-ben 2–2 telefonvonalon adják a felvilágosítást és mindegyik a szó szoros értelmében állandóan „ég”, hívást jelez (nem hanggal, hanem fényel). Igénybevételére jellemző, hogy Clevelandben évi 897 000, New Yorkban napi 1000 hívást regisztráltak 1984-ben. A brooklyni városi könyvtárban az általános tájékoztatás mellett igen népszerű az ún. business-könyvtári fiók, ahol 35 000 esetben adtak egy év alatt telefonon felvilágosítást árfolyam, kamatláb, értékesítési, beruházási és más gazdasági, kereskedelmi kérdésekre.

A „hagyományos” bibliográfiai tájékoztatás mindinkább átalakul – legalábbis ezekben a nagyobb könyvtárakban – számítógéppel segített illetve végzett tájékoztatássá. Az USA nagyvárosi közművelődési könyvtáraiban (pl. Dallas, Chicago) egyenként 2–300 számítógépes adatbázis hozzáférhető és használható. Mivel ezek túlnyomó többsége ún. kereskedelmi jellegű, a használatért fizetni kell. Ez is – a videohoz hasonlóan – áttöri

a közművelődési könyvtárak ingyenességének elvét. Amerikai kollégáink azonban abból indulnak ki, hogy nem lehet a közösséggel megfizettetni mindent, amire az egyének szüksége van, másfelől viszont ha csak azt tudnák használatba adni a közművelődési könyvtárakban, ami ingyenes, nagyon szegényes lenne a szolgáltatás. Ezért aztán például a chicagói városi könyvtárban az első 5 percben ingyenes, utána percenként 1,5 \$-ba kerül a CARC-nak (Computer-Assisted Reference Center = számítógéppel segített tájékoztatási központ) nevezett szolgáltatás igénybevétele, Dallasban pedig 20 \$-ig ingyenes az adatbázisban való keresés, utána pedig a tényleges költséget kell megfizetni.

A meglátogatott könyvtárak majdnem mindegyike rendelkezik egy 2–300 fős előadóteremmel és néhány kisebb közösségi célú helyiséggel. Még a fiókkönyvtárak mindegyikében is van legalább egy előadásokra, összejövetelekre alkalmas helyiség. Ezeket a könyvtár kulturális célú, nem haszonra törekvő csoportoknak, közösségeknek ingyenesen rendelkezésére bocsátja. A passzív fogadáson túl a könyvtár aktív, „rendező” szerepet is vállal. Részben a gyűjteményekhez kapcsolódva, azokat hasznosítva (pl. gyermekmozi, öregeknek szóló filmvetítés) részben pedig egyes állományrészek iránti érdeklődés felkeltésére (például pszichológiai előadássorozat, műemléki kirándulások, utazási beszámolók).

A könyvtárak olyasféle szerepet játszanak a városok életében, mint nálunk a jobb művelődési házak. E munka méreteire jellemző, hogy 1983/84-ben például Queensben 12 590, Brooklynban 21 000 rendezvényre került sor a könyvtárakban 306 000 illetve 459 000 résztvevővel. Ezek a számok csak a könyvtárak által szervezett rendezvényeket tartalmazzák.

Igen elterjedt a könyvtárak felnőttnevelési tevékenysége, amely elsősorban az olvasástanításban nyilvánul meg. Különböző vizsgálatok szerint – mint amerikai kollégáink elmondták – 26 millió amerikainak – minden 5 felnőtt közül egynek – hiányzik a mindennapi élethez szükséges olvasási készsége. Egyedül New York körzetében 1 millió funkcionális analfabéta van a felnőttek között, bevándoroltak és az USA-ban születettek egyaránt. Más intézmények mellett a könyvtárak is részt vállaltak a funkcionális írástudatlanság felszámolásában. Önkéntes „tutor”-okat toboroznak és képeznek ki 16–20 órás tanfolyamokon, akik aztán vállalják, hogy egy-egy olyan felnőttet, akinek az olvasáskészsége nem felel meg az 5. osztályt befejezettekének, megtaníttatnak olvasni. A brooklyni fiókkönyvtárak például 1983/84-ben 500 ilyen tutor-tanuló párt toboroztak.

A másik felnőttoktatási program, amely az „új amerikaiak” angolul való megtanítását tűzte ki célul, 1977-ben indult központi kezdeményezésre. Ennek keretében az angolt mint második nyelvet tanítják, nem angol anyanyelvű, 16 évesnél idősebb bevándoroltaknak. Alap és középfokon, hétköznap délelőtt és este, valamint szombati napokon szerveznek kurzusokat. Az 1,9 millió lakosú Queens-ben – ahol a lakosság felének nem angol az anyanyelve – 1983/84-ben 9 fiókkönyvtárban 31 osztályt tanítottak angolra. A hallgatók 40 különböző országból származtak. Volt olyan osztály, amelyben a tanulók 15 országból 8 különböző anyanyelvet képviseltek. Összesen 840 hallgató fejezte be sikeresen a tanulmányát.

A hátrányos helyzetű olvasókkal való foglalkozás a könyvtárak munkájának mindenütt szerves része. A könyvtárak tervezésénél, átalakításánál gondosan ügyelnek arra (egyébként nemcsak a könyvtárakban hanem valamennyi közintézményben), hogy azok a mozgássérültek részére is megközelíthetők legyenek. A vakok és csökkentlátók olvasni

illetve „hallgatni valóval” történő ellátását a Library of Congress szervezi és ebbe a programba kapcsolódnak be a városi könyvtárak. Néhol a központi könyvtár épületében, de leginkább központi fekvésű, e célra épített fiókkönyvtárban fogadják a hátrányos helyzetű olvasókat. A Braille írásos könyvek és újságok, a „hangos könyvek”, a kazettára rögzített könyvek mellett helyenként Kurzweil típusú „olvasó gépek” illetve távirógépek teszik hozzáférhetővé a nyomtatott dokumentumokat a látásban illetve hallásban korlátozottaknak. Lejátszókészülékek és magnók is kölcsönözhetőek. Az öregbetűs könyvek mindenütt természetesen foglalnak helyet az általános részleg állományában. A házhozkötöttek ellátására jobbnak és főleg olcsóbbnak tartják a könyvek postán való küldését – amely egyébként ingyenes – mint a könyvtárosok által történő házhozszállítást.

Milyen mértékben, illetve arányban veszi igénybe a lakosság ezeket a szolgáltatásokat? A beiratkozott olvasókra vonatkozó adatokat kevésbé tartják jellemzőnek mint a forgalom mérőszámait. A rendelkezésünkre álló adatok mindenképpen nagyobb igénybevételt mutatnak, mint amit mi megszoktunk. Queensben a lakosság 52,3%-a, Brooklynban 25%-a volt beiratkozott olvasó 1984-ben. A mindenünnen rendelkezésre álló adatok az alábbiak:⁵

	Egy lakosra jutó kölcsönzött kötet	Egy könyvtárosra jutó kölcsönzött kötet	Forgási sebesség
New York	3,2	7 053	1,1
Brooklyn	4,1	9 327	2,2
Queens	5,4	12 334	2,0
Philadelphia	3,2	5 609	1,6
Dallas	4,4	9 882	0,9
Baltimore	2,5	3 707	1,0
Cleveland	6,8	8 458	1,5
Budapest	2,9	7 886	1,4

Ehhez csak annyi kiegészítést, hogy a forgási sebesség azokban a városokban alacsonyabb, mint a budapesti, ahol a központi könyvtár állománya aránytalanul nagy az egész hálózat állományához képest (például Baltimoreben 1,2 millió az 1,9-ből, Dallasban 3,3 millió a 4,4 millióból). Ezek az adatok – eltérően a korábban idézettektől – 1985-re vonatkoznak, de az arányok, a viszonyszámok nem változtak egy év alatt.

A városi ellátás rendszere

A mienknél kevesebb, de nagyobb alapterületű és kötetszámú fiókot működtetnek, amely között egyaránt vannak a század elején épült, de felújított és kisebb-nagyobb újonnan épített fiókkönyvtárak. A fiókok építésére és felújítására a legátfogóbb programot St. Louisban és Clevelandban láttam. Az előbbi egy építészeti cégtől rendelte meg a fiókhálózat (16 fiók) rekonstrukciós tervét, a könyvtár csak a szakmai konzultációt biztosította. Az elkészült terv alapján az anyagok rendelkezésre állásának ütemében folytatják a fiókok felújítását. Clevelandban néhány év alatt szinte a teljes hálózatot (31 fiók) megújították.

A fiókok mindenütt teljesen centralizáltak, tehát fenntartásukról, irányításukról, a központi könyvtár gondoskodik, beleértve a dokumentumok központosított beszerzését és (a legtöbb helyen számítógéppel történő) feltárását, a személyzet alkalmazását, továbbképzését is. A fiókhálózat lépcsőzetesen egymásraépülő ellátási rendszert is alkot. Brooklynban például a 6 régióközponthoz egyenként 9–10 fiókkönyvtár tartozik, Philadelphiában 3 könyvtár (negyedikként a központi könyvtár szerepel) irányítja az 52 fiókkönyvtárat és nyújt többszolgáltatást a körzetben. New York város könyvtári rendszerében alkalmazták a legkövetkezetesebben a szintek szerinti ellátást. A nagyváros teljes területén három rendszer működik: Brooklyn és Queens Borough mellett a harmadik a tulajdonképpeni New York, amely három borough (talán kerületnek kellene fordítani): Manhattan, Staten Island és Bronx ellátásáról gondoskodik. Ennek az ellátási rendszere négyzetes. Általános gyűjteménnyel rendelkeznek és alapfokú szolgáltatásokat nyújtanak az ún. fiók vagy szomszédsági könyvtárak, összesen 82. Mélyebben tagolt, gazdagabb gyűjteménye van közülük 13 ún. regionális könyvtárnak. Mindhárom kerületben van egy-egy könyvtár, amely az ottani fiókok koordinációs-igazgatási központja és gazdag prézens gyűjteménye, folyóiratválasztéka és a kerületre vonatkozó gyűjteménye van. (A Fordham könyvtár Bronxban, a St. Georg a Staten Islandon, és a Donnel könyvtár a Manhattanon.) A speciális gyűjtemények széles választékát, olyan műveket, amelyek máshol nem találhatók meg a hálózatban valamint központi szolgáltatásokat nyújtanak ugyancsak három könyvtárban. A Donnel könyvtár említett feladatán túl médiaközpont is és 80 nyelven 100 000 kötetes idegen nyelvű állománya van. A Lincoln Centerrel (a New York-i, de nyugodtan mondhatjuk az amerikai zenei élet egyik központjával) együtt épült könyvtár az előadóművészetek (zene, tánc, színház) minden ágában, minden dokumentumtípuson, minden korosztálynak nyújt szolgáltatásokat (állománya 232 000 egység). A Mid-Manhattan könyvtár pedig – amely egyúttal ennek az egész fiókrendszernek a központja is – a legtöbb témában mélységében tagolt állománnyal rendelkezik és minden olyan szolgáltatással, mint a többi meglátogatott központi városi könyvtár. Továbbá a hálózatban belüli könyvtárközi kölcsönzés központja, központi címjegyzékkel és 150 000 kötetes olyan állománnyal, amely a könyvtárközi kölcsönzést szolgálja. A rendszer csúcán – mintegy ötödik szintként – a kifejezetten tudományos célú központi könyvtár van.

Fejlődésük első szakaszában, a múlt század közepétől a második világháború végéig a nagyvárosok könyvtárai a fiókhálózat bővítésével igyekeztek követni a város lakosságának vándorlását, a városközpontokból való kiköltözését. A második világháború után ez végképp reménytelenné vált: a lakosság többsége ekkorra az elővárosokba költözött. Így jöttek létre a végtelen hosszú, kertes házakból álló elővárosok, a város közigazgatási határain kívül, az azt körülvevő megyében. A városi könyvtár illetékességén mindenestre kívül kerültek, és könyvtári ellátásukról nem gondoskodott senki. Ezért hozták létre a fiókhálózatból álló ún. megyei könyvtárakat. Leginkább talán a mi megyeszékhelyeinken a központi könyvtár nélküli városi fiókhálózat fordítottjának tekinthetők ezek a hálózatok, amelyeknek legtöbbször ugyanúgy nincs központi könyvtár (mintha a régi városi könyvtárat, amelyhez persze semmi közük, tekintenék központnak és azért nem hozták létre másokat) legfeljebb az egyik fiókban valamiféle központi adminisztráció. Három ilyen rendszert láttam: a baltimorei, a St. Louis-i és a Contra Costa (Kalifornia)

megyei könyvtárat. Ez utóbbinak – mivel nem nagyváros köré települt? – van központi könyvtára. Közülük kissé részletesebben a baltimorei megyei könyvtárról szólok.

Egy rendhagyó könyvtár

A baltimorei megyei könyvtár szervezeti felépítését tekintve tipikus, működésében azonban annyira rendhagyó, hogy e tanulmányúti beszámoló hiányos lenne nélküle. A 22 fiókból álló hálózat 600 000 lelket szolgál Baltimore elővárosaiban. Állománya 1,2 millió feldolgozott és 300 000 feldolgozatlan (zsebkönyv) kötet. Az évente a világban megjelenő 50 000 angolnyelvű könyvből csak 6000 címet vásárolnak, de azt 400 000 példányban. Naponta 1500 új könyv fut át a központi feldolgozó osztályon (ez kevesebb cím, de valamennyi könyvet szerelni kell.) A hálózatban 150 könyvtáros és 84 kisegítő dolgozik. Egy év alatt 9 millió könyvet (nem tévedés!) kölcsönöznek. Az egy alkalmazottra jutó 38 461 kölcsönzött kötet és 6 kötetes forgási sebesség még a többi amerikai könyvtárral összehasonlítva is igen magas. Hogy érik ezt el?

Az olvasók igényeinek minél teljesebb és minél gyorsabb kielégítését tekintik a legfőbb, szinte egyetlen mércének. Hangoztatják, hogy az adófizetők pénzén fenntartott könyvtárban ne kelljen várakozni az igényelt könyvre és mindenki azt kapja meg amit akar, amiről tegnap hallott a televízióban, olvasott az újságban. Ennek megfelelően azokból a szakcsoportokból, amelyekből jobban forognak a könyvek, többet vásárolnak, azokból amelyekből nem, kevesebbet. Amely könyv nem ér el egy bizonyos – tapasztalati adatok alapján kiszámított – forgási sebességet egy év alatt, azt eladják. Évente az állomány 20%-a erre a sorsra jut. Számítógéppel nyilvántartott kölcsönzési rendszerrel és feldolgozással működnek, nyomtatott kötetkatalógust adnak az olvasók kezébe.

Elképzelhető, hogy módszereik nem arattak osztatlan elismerést. Az igazgató Charles Robinsonnak csak megszállott hívei és dühödt ellenfelei vannak, senki sem közömbös vele kapcsolatban. Időnként – immár 25 éve – heves támadások érik a szakmai sajtóban és a politikai lapokban. Azzal vádolják, hogy könyvtárában csak a primitív szórákozási igényeket szolgálják ki, „limonádé” és ponyva kölcsönzésekkel érik el hatalmas számszerű eredményeiket. E vitákban a baltimorei könyvtár munkatársai⁶ hivatkoznak a 150 példányban meglévő – és forgalmazott – Odüsszeára, Euripideszre, Herodotoszra és egyéb klasszikusokra épp úgy, mint arra a tényre, hogy az olvasók 50%-a megtalálta náluk, amit keresett és hogy a keresett címek 80%-a megvolt könyvtáruk állományában, de éppen kézben volt. Hogy hatalmas forgalmuk mellett mindössze 6000 könyvtárközi kérés ment tőlük és Maryland állam könyvtárközi kölcsönzési rendszerében ők a „legjobb teljesítők”: 26%-al többet teljesítettek, mint amit kértek, pedig a hozzájuk befutó igények „komoly” irodalomra irányultak. Egyébként is: ők költségvetésük 20%-át költik beszerzésre és ez a legmagasabb arány az egész USA-ban. A könyvtárosok náluk azért dolgoznak többet, hogy a megtakarított bért is könyvekre fordíthassák. A közművelődési könyvtárak hármasként: a nevelést, a tájékoztatást és szórakoztatást – mondják – ők szolgálják hatékonyabban, nem vitapartnereik. Az amerikai könyvtárosok, különösen az igazgatók – állítja Ch. Robinson – inkább gyűjteni semmint kölcsönözni szeretik a könyveket. Mindnek titkos vágya, hogy könyvtára a Harvard Egyetem könyvtárává váljék. De ez túl drága az adófizetőknek.

Ebben is majdnem annyi a túlzás, mint az ellenfelek vélekedéseiben. Mindenesetre Charles Robinsont – aki jelölt volt 1986-ban – nem választották meg az ALA elnöki tisztére. Ő nemcsak teljesítményeivel emelkedik ki a mezőnyből, de módszereivel és vélekedéseivel is különnek számít, Amerikában is. Tanulnivalónk mindenesetre nemcsak az ő tapasztalataiból, de az USA nagy közművelődési könyvtárainak gyakorlatából egyaránt van.

JEGYZETEK

1. A cikkben idézett összes átfogó adat forrása – ha csak az eltérést külön nem jelzem –: An NCLIS Library Statistical Sampler (Library Journal 1985. okt. 15.sz. 35–38 oldal). Az egyes könyvtárakra vonatkozó adatokat a meglátogatott intézményekben kaptam.
2. Forrás: INTAMEL International Statistics of Libraries. 1985. Compiled by Stadtbibliothek Hannover. 13 számozatlan levél.
3. Több – részben általam is meglátogatott – amerikai könyvtár szakrészleges rendszerét ismerteti a következő kiadvány: Subject Departments in Public Libraries. Szerk. Mándy Gábor. Bp. 1983. INTAMEL-OSzK-KMK-FSZEK. 202 p.
4. LETTNER Loretta: Videocassettes in Libraries. = Library Journal. 1985. 19.sz. 35–38.p.
5. Ld. a 2.sz. jegyzetet
6. RAWLINSON, Nora: Book selection at the Baltimore County Public Library aims to... Give'em what they want! = Library Journal. 1981. november 15. 2188–2190.p.